

Kovács Olivér

Deformáció és reformáció – adalékok a strukturális reformálhatósághoz¹

BEVEZETÉS

Akadémiai székfoglaló előadásában *Halmai Péter* beszélt a *strukturális reformok paradoxonáról*,² vagyis arról, hogy a reformokból származó potenciális hozadék sokkal kisebb lehet a versenyképebb gazdaságokban, mint a kevésbé fejlettekben. Ebből azonban nem az következik, hogy a reformokra kizárólag elmaradottabb országokban, például az Európai Unió perifériáján van szükség. Már csak azért sem, mert a hetvenes évek közepétől kibontakozó információs forradalommal és a napjainkban is zajló negyedik ipari forradalommal, valamint a digitális gazdaság kiépülésével járó *új minőségű növekedési pályát* még az EU magországai-ban is meg kell támogatni. Ebben pedig az állam és a piac szimbiotikus kapcsolatát erősítő, az állam modernizálását támogató strukturális reformok katalizáló szerepe megkerülhetetlen.

Jelen tanulmány amellett érvel, hogy a strukturális reformokkal kapcsolatos tudományos viták nem hagyhatják figyelmen kívül azt a tényt, hogy ilyesfajta *reformációra* egy olyan korban kell(ene) sort keríteni, amely a társadalmi-gazdasági fejlődés *deformatív jellegzetességeivel* terhelt. Írásunk két ilyen egymásra ható és egymással kölcsönösen összefüggő jellegzetességgel foglalkozik, amelyek befolyásolják a strukturális reformálhatóságot. Ezek a következők: 1. szűkülő gazdaságpolitikai mozgástér és 2. tényeken túli világ.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

² HALMAI Péter (2018): Az európai növekedési modell kifulladásá. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 2. sz. 122–160.

korrektúra példány

SZŰKÜLŐ SZAKPOLITIKAI MOZGÁSTÉR A KOMPLEXITÁS KORÁBAN

Sajátos paradoxonnal állunk szemben: nőtt az igény arra, hogy a társadalmi-gazdasági rendszer soktűrő képességét javítsuk (például strukturális reformokkal), viszont a világ fokozódó komplexitása korlátozza a szakpolitikai mozgásteret.

A világ integráltabb, mint valaha. A hetvenes években meginduló információs és kommunikációs technológiai forradalom szinte mindent áthat, mi több: ez a globalizáció hajtóereje. A sokféleség, az egyidejűség, az intenzív hálózatosodás korát éljük, amit aszimmetrikus interdependenciák, a mellékhatások globalizálódása, nemlineáris változások, visszacsatolások, irreverzibilitások, a makroszférát elérő mikroszintű ingadozások, valamint kumulatív okság intenzívebb jelenléte jellemez. Nincs egyetlen felelőse a folyamatoknak és kihívásoknak. Nem lehet tudományosan megalapozottan átlátni az egész rendszert, így *ex ante* feltárni sem az egyes gazdaságpolitikai intézkedések hatásainak teljes vertikumát. Ezért is sokasodnak a paradoxonok³ és az olyan kérdések,⁴ amelyekre nincs egyetlen egzakt válasz.

A komplexitás rendszerszemléletű megközelítést igényel, mert csak így érhető el a hatékony kollektív cselekvés. Erre pedig nagy szükség van, hiszen az egymásba fonódó és komplex kihívások láncolatának egyik meghatározó következménye a globalizációval szembeni egyre ellenségesebb attitűd térnyerése: sok ember érezte és érzi úgy, hogy a globalizációs gépezet inkább csak keveseket szolgál. A legfontosabb – a strukturális reformok szempontjából is meghatározó – kihívások a következők: *(i)* korszakos stagnálás; *(ii)* demográfiai kihívás és krónikus egyenlőtlenségek; *(iii)* a pénzügyi szféra és a reálgazdaság megtört harmóniája; valamint *(iv)* a negyedik ipari forradalommal kapcsolatos bizonytalanságok széles köre. A továbbiakban e nexusokra utalunk vázlatosan.⁵

³ Például régen a pénzügyi szféra a reálgazdasági teljesítményt szolgálta, ma inkább élő parazitákja annak; korábban, ha a foglalkoztatás bővült, akkor vagy emelkedtek az átlagbérek, vagy legalábbis nőttek az állami bevételek, ma ez a tendencia nem azonosítható be; egykoron ha nőtt a termelékenység, azt a bérek növekedése kísérte, ma ez sem feltétlenül igaz.

⁴ Ilyen kérdések például a következők: kimentsük-e Görögországot? A fejlettebb vagy a fejletlenebb régiókba menjenek a transzferek? Mi az optimális adósságállomány? Mekkora lesz a fiskális multiplikátor értéke?

⁵ Terjedelmi korlátok miatt a klímaváltozás kérdésével nem tudunk foglalkozni.

Korszakos stagnálás

A teljes tényezőtermelékenység növekedése – ami tökéletlensége ellenére jelzi az országok innovációs képességét – világviszonylatban több évtizede lassul.⁶ Egybeesik ez a már említett új technológiai-gazdasági paradigmával, amikor is a technológiai innovációk mellett megnőtt a szerepe azon nem technológiai jellegűeknek (szervezeti, marketing-, folyamatinnováció), amelyeknek elsősorban minőségi és nem igazán mérhető termelékenységi hatásuk van (fogyasztói lojalitás, érzelmi kötődés stb.). Miközben a társadalmi-gazdasági rendszer komplexebbé vált, intenzívebb kutatás-fejlesztést és innovációt igénylő termékek és szolgáltatások jelentek meg, amelyek egyszersmind nagyobb kockázatot rejtnek magukban. Ezt támasztja alá az is, hogy az iparvállalatok 1980 és 2006 között egyre csak fokozták a készpénz-eszköz arányukat,⁷ mert a *cash-flow* a bizonytalanabb környezetben sokkal volatilisabbá vált. Egy ilyen paradigmában naivítás tartós és látványos termelékenységjavulást várni csupán a strukturális reformoktól – szükség van minőségi változásokra is.

Demográfiai kihívás és krónikus egyenlőtlenségek

Az európai jóléti modell *súlyos demográfiai kihívással és fokozódó egyenlőtlenséggel* néz szembe, ami nemcsak a nyugdíjrendszerek fenntarthatóságát kezdi ki, de sebeket ejt a gazdasági kormányzáshoz szükséges bizalmi infrastruktúrán is.⁸ Ezenfelül az idősödő társadalom megtakarítási hajlandósága nagyobb, ami ugyancsak hozzájárul a szekuláris stagnáláshoz (kevesebb a kockázatosabb, nagyobb növekedést ígérő beruházás). De a stagnálást erősíti az is, hogy a szolgáltatások dominálta tudásgazdaságban az immateriális eszközökbe való befektetések a döntők, amelyeket viszont a pénzügyi szektor kevésbé támogat.⁹ Az OECD-országokban a medián háztartási reáljövedelem stagnált az elmúlt 20–25 évben, és másféle súlyos deformációk is vannak: ma egy tipikus OECD-ország gazdasági

⁶ TEULINGS, Coen – BALDWIN, Richard eds. (2014): *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*. Brussels, VoxEu.org E-book. Forrás: voxeu.org/content/secular-stagnation-facts-causes-and-cures (A letöltés dátuma: 2018. 07. 16.).

⁷ BACHUROV, Georgi (2013): *Cash Holdings of European Firms*. Master Thesis in Finance. Tilburg, Tilburg University.

⁸ Terjedelmi korlátok miatt nem térhetünk ki a népvándorlásra, a menekültek integrációjának kérdésére.

⁹ HASKEL, Jonathan – WESTLAKE, Stian (2017): *Capitalism without Capital. The Rise of the Intangible Economy*. Princeton, Princeton University Press.

növekedésének közel harmadát a régiók csupán 5%-a adja;¹⁰ jelentősen nőtt az egyenlőtlenség;¹¹ ráadásul leállt a szegénység mérséklődése is.¹²

Mi következik mindebből? Elsősorban az, hogy nincs egyetemes érvényű strukturális reformcsomag: a problémák folyamatos kezelésére kell berendezkedni. Másodsorban az, hogy a kormányzás hatékonyságát egyre nehezebb értéktremtő munkahelyek létrehozásával szemléltetni. S mivel a strukturális reformok tapasztalati javak, a társadalomban meglévő negatív töltetű *pszichikai tőke* nem feltétlen nyújt támogatást a reformokhoz, viszont az emberek érzelmeire ható populista megnyilvánulások befogadóbb közegre lelnek.

A pénzügyi szféra és a reálgazdaság megtört harmóniája

Mára megbomlott a pénzügyi szféra és a reálgazdaság közti harmónia. Tetten érhető ez a saját részvények tömeges visszavásárlásában, a hitelből finanszírozott fogyasztás túlzott arányában¹³ vagy abban, hogy a belső pénzügyi kitétség a derivatív piacokon túlzott méreteket öltött.¹⁴ A pénzügyi szféra ma már nem elsősorban pénzügyi közvetítő, vagyis a reálszektor termelékenységét előmozdító csatorna, hanem önmagára összpontosító pénzügyi kaszinó. A bankrendszer nem hitelez eleget a kis- és középvállalatoknak, a bankok a biztonságosabb, alacsonyabb kockázatú lehetőségeket keresik (például nagyvállalatok, pénzügyi befektetések). A jelenlegi bizonytalan gazdasági klímában a befektetők kockázatkerülőbbé válnak. Ennek következtében *a tőke egyre csekélyebb mértékben kerül a termelékenyebb vállalkozásokhoz*, és egyre nagyobb mértékben vándorol a nagyobb nettó értékű, ám nem oly termelékenyekhez.¹⁵ A rendszer erőteljesen eltolódott a nagyvállalatok felé, amelyek így képesek még jobban dominálni, szabadalmi-

¹⁰ Az egyik oldalon növekedési pólusok alakulnak ki, míg a másikon bizonyos területek kiürülnek, megágyazván az elégedetlenségnek. A dán egészségügyi reform hiába hozta például az eredményeket, komoly volt a vidékiek elégedetlensége. CHRISTIANSEN, Terkel (2012): Ten Years of Structural Reforms in Danish Health-care. *Health Policy*, Vol. 106. No. 2. 114–119.

¹¹ A háztartások leggazdagabb 1%-a az OECD-háztartások összvagyonának 19–20%-át birtokolja, míg a legszegényebb 40% csak 3%-ot. Az adatok forrása az OECD statisztikai adatbázisa: OECD Stats.

¹² RAVALLION, Martin – CHEN, Shaohua (2017): Welfare-Consistent Global Poverty Measures. *NBER Working Paper*, No. 23739.

¹³ BEREND T. Iván (2013): *Europe in Crisis. Bolt from the Blue?* New York – London, Routledge.

¹⁴ Shedding Lights on Dark Markets. First Insights from the New EU-wide OTC Derivatives Dataset (2016). *Occasional Paper Series*, No. 11. European Systemic Risk Board.

¹⁵ GOPINATH, Gita – KALEMLI-OZCAN, Sebnem – KARABARBOUNIS, Loukas – VILLEGAS-SANCHEZ, Carolina (2017): Capital Allocation and Productivity in South Europe. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 132. No. 4. 1915–1967. Beszéd, hogy Skócia egy nemzeti beruházási bank létrehozásában gondolkodik, ami a zöld gazdaság hosszútávú kiépítését támogatná.

kat stratégiailag felhasználva komoly akadályokat gördíteni a belépő *start-upok* elé.¹⁶ Mindez megágyaz a bérstagnálásnak, a gyengülő növekedés fokozódó munkahely-megtakarító jellegének, a mérsékelt innovációs aktivitásnak, a korszakos stagnálásnak és a növekvő egyenlőtlenségeknek. A pénzügyi rendszer kontra reálgazdaság kérdését rendezni igyekvő strukturális reformok nem nélkülözhetik az említett kihívások feltérképezését.¹⁷

Bizonytalanságok a negyedik ipari forradalom körül

Az európai növekedési potenciál erősítése régóta terítéken lévő feladat,¹⁸ sőt bizonyos szempontból az integráció jövőjének záloga. *Testvér léssen minden ember!* – üzeni Friedrich Schiller híres verse, amely az Európai Unió himnuszában is felcsendül. A testvériség, vagyis egyfajta sorsközösség uniós előmozdítása komoly lépéseket követel, amelyek révén az EU polgárai újfent elkötelezett hívei lehetnek a jó minőségű életet kínáló integrációnak.

Az effajta gazdasági kormányzás okos, inkluzív és fenntartható növekedésre törekszik. A vállalkozásokat pedig oly módon támogatja, hogy azok gyorsabb növekedést realizálhassanak több dimenzióban (például a termelékenységét, a foglalkoztatást és a profitot illetően). Persze, a „testvériség” erőltetése a vállalati szférában semmiképp sem helyénvaló hosszú távon, mivel az egészséges verseny volt és marad a társadalmi tanulás és fejlődés döntő letéteményese. Ezért is számít már jó ideje ódivatúnak a szelektív vállalatfejlesztés politikája. Bizonyos rendszerintű hatással járó folyamatok mégis abba az irányba mutatnak, hogy érdemes lehet újrachangolni vállalatfejlesztési megközelítésünket.

Egy új növekedési modell kialakítása elképzelhetetlen az ipar modernizálása nélkül. A szakpolitika számára elméletben lehetetlen *ex ante* kijelölni és megtagogatni a (közel)jövő sikerégeit. Ha azonban figyelembe vesszük a technológiai-gazdasági paradigma dinamikáját, akkor mégiscsak kaphat valamifajta mankót a gazdaságpolitika a sikeres kiválasztáshoz. Kézenfekvőnek tűnik, hogy a jelenleg zajló negyedik ipari forradalom (*Ipar 4.0*) és a digitális gazdaság fejlődése

¹⁶ HALL, Bronwyn H. – HELMERS, Christian – GRAEVENITZ, Georg von (2017): Technology Entry in the Presence of Patent Thickets. *NBER Working Paper*, No. 21455.

¹⁷ Túl optimisták nem lehetünk, a pénzügyi krízisek növekedési veszteséggel foglalkozó irodalma szerint csak némely reformlépés képes mérsékelni középtávon a veszteséget. Lásd TOLA, Albi – WAELTI, Sébastien (2017): Financial Crises, Output Losses, and the Role of Structural Reforms. *Economic Inquiry*, Vol. 56. No. 2. 761–798.

¹⁸ HALMAI Péter (2014): *Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

tartósan lekötheti a szakpolitika figyelmét. Kiváltképp akkor, amikor az eladósodás továbbra is leszűkíti a fiskális mozgásteret, és a pénzügyi szektor még mindig alig hitelez a háztartási és vállalati szektornak. Sőt az Európai Központi Bank mennyiségi lazításának hatása is inkább negatív: a bankok a biztonságosabb eszközök felé fordultak, mintsem kihitelezték volna a vállalati szektornak a plusz likviditást. Ily módon elvileg akár vissza is szorulhatnának a piacképtelen „zombivállalatok” (folyó bevételeik nem fedezik az adósságuk után fizetendő kamatterheket); valójában azonban pont ennek ellenkezője történt.¹⁹

Az Ipar 4.0 és a digitális gazdaság kiteljesedésétől remélik az új növekedési modellt, ezért a szakpolitika az Ipar 4.0 és a digitális gazdaság fenntartható diffúzióját előmozdító vállalatokra szeretne fókuszálni a releváns iparágakban (fejlett gyártástechnológia, korszerű anyagok, ipari biotechnológia stb.). A helyzet komplexitását másutt már kifejtettük.²⁰ Most csak utalunk arra, hogy számos értékválasztástól függő átváltással és bizonytalansággal találja magát szembe a szakpolitika (például átváltás a munkaerőpiac rugalmasabbá tétele és az innovációs teljesítmény fokozása között; buborékgeneráló állami támogatáspolitikák). Az Ipar 4.0 állami gyorsítása (robotizáció, automatizálás stb.) az inkluzív növekedést nehezítheti, tovább súlyosbítván a munkából származó jövedelem hányadának évtizedes csökkenését, még feljebb srófolván a jövedelemegyenlőtlenséget. Mindezt akkor, amikor a korrupció sok európai országban növekszik (vagy stagnál), a korrupció és egyenlőtlenségek közti viszonyból pedig kutatások szerint a populista vonal erősödése következik.²¹

A vázolt kontextus egészségesebb versenyért kiált, ami *okosabb és jobban fókuszált szakpolitikákat és intézkedéseket jelenthet* annak érdekében, hogy például az újonnan érkező, gyors növekedésre képes vállalatok meg tudjanak tapadni. Ez azért is különösen fontos, mert éppen az ilyen vállalatok azok, amelyek nem rendelkeznek a külső finanszírozáshoz szükséges kielégítő biztosítékkal. Friedrich Schiller egy helyütt azt is írta, *„Élj századoddal, de ne légy teremtménye; adj kortársaidnak, tégy értük, de azt nyújtsd nekik, aminek híján vannak, ne azt, amit dicsérnek.”*²² A sorsközösségtudat kialakításán ügyködő EU-nak olyan vállalatokra fókuszáló szakpolitikákra lehet szüksége, amelyek nem csak teremtményei akarnak lenni a 21. századnak, de a (forradalmi) pillanatot megragadva igyekeznek

¹⁹ International Banking and Financial Market Developments (2017). *BIS Quarterly Review*, 2017. szeptember.

²⁰ KOVÁCS Olivér (2017): Az ipar 4.0 komplexitása – II. *Közgazdasági Szemle*, 64. évf. 9. sz. 970–987.

²¹ MUKAND, Sharun W. – RODRIK, Dani (2017): The Political Economy of Liberal Democracy. *CESifo WP*, No. 6433.

²² VON SCHILLER, J. C. Friedrich (2005): Levelek az ember esztétikai neveléséről. 9. levél. In J. C. von SCHILLER, Friedrich: *Művészet- és történelemfilozófiai írások*. Budapest, Atlantisz Kiadó. 182.

fenntarthatót és értékeset adni – amiből egyelőre híján van az emberiség. E tekintetben a kínálatoldali strukturális reformok a meghatározók.

A helyzet ellentmondásos. *Egyrészt* a világgazdaság komplex, kiszámíthatatlan létéből fakadóan egyre jobban kiütözik az, hogy nem lehet pontosan felmérni előre a beavatkozások végső tartalmát és alakját. *Másrészt* a társadalom annak alapján ítél meg egy-egy gazdaságpolitikai intézkedést, hogy az jó vagy rossz eredményre vezetett-e, nem pedig aszerint, hogy az adott intézkedés (strukturális reformcsomag) az adott időben és az adott információk birtokában megalapozott volt-e. Ez a konstelláció pedig vagy az átfogó reformok mögötti politikai tökéletességet porlasztja, vagy *kódolja a társadalmi érdektelenséget* a rút igazságok feltárása kapcsán, a rövid távú örömeik és hosszabb távú fájdalmak kosarának preferálását.

A TÉNYEKEN TÚLI TÁRSADALOM

Maradva az Európai Uniónál, a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági, majd pedig a szuverén adósságválság megtépázta az integrációba és a gazdasági kormányzás alkalmasságába vetett bizalmat. Sőt sokan magában a kapitalizmusban is csalódtak, jelentősen megerősödött a globalizációval szembeni negatív attitűd, a protekcionizmus, a gazdagabb régiók elszakadási vágya, a populizmus.²³ A tagállami parlamenthez képest az Európai Parlamentbe vetett bizalom csak ott nagyobb, ahol a hazai teljesítményét gyengének érzik. Ráadásul *eddiggi elgondolásainkkal szemben* ma már az alacsonyabb végzettséggel rendelkező idősök támogatják kevésbé az EU-t.²⁴

Úgy tűnik, hogy a tényektől elrugaszkodott, vélemények által vezérelt kormányzásra és társadalmi viselkedésre (*post-factual society*) nagyobb lett a kereslet. Vegyük észre, hogy itt nem a tudatlanság fátylának sokszor kifejezetten racionális voltával van dolgunk. Írásunk elején vázoltuk, hogy világunk komplexebb, mint korábban bármikor, így a jelenségek értelmezése, az összefonódó kihívások megoldása nehezebbé vált;²⁵ miközben az egyén és a társadalom továbbra is

²³ A populista reneszánsz első kanárja a görög Sziriza volt, amelyet a spanyolországi Podemos követett az Obama-féle „We can!” jelmonddal. Populista mozgalmak még: AfD (Németország); Nemzeti Front (Franciaország); Szabadságpárt (Ausztria); Szabadságpárt (Hollandia); 5 Csillag (Olaszország) stb.

²⁴ Ezeket az eredményeket lásd: DUSTMANN, Christian – EICHENGREEN, Barry – OTTEN, Sebastian – SAPIR, André – TABELLINI, Guido – ZOEGA, Gyöfi (2017): *Europe's Trust Deficit: Causes and Remedies*. London, CEPR Press.

²⁵ A gazdasági növekedés állami gyorsítása csak többszörös áttétlen keresztül és csakis átmenetileg remélhető. Ráadásul a minőségi növekedés miatt a bruttó hazai termék (GDP) mércéje önbecsapással válhat. Utóbbi kapcsán lásd: PILLING, David (2018): *The Growth Delusion. The Wealth and Well-Being of Nations*. London, Bloomsbury Publishing.

az igazság, a bizonyosság után áhítozik.²⁶ Közben viszont elfeledi, hogy a tény egy társadalmi konstrukció, a tudományban pedig nincsenek végső igazságok. Mégis, a meglepetés erejű válság, valamint a lassú és nem oly sikeres kezdeti európai válságkezelés sokakat kiábrándított a kormányzásból, mivel az nem tudott *bizonyosan optimális*, érzékelhető eredményeket produkálni. Ezért is bukkant föl a „*Vissza az irányítást!*” kívánalma.

Meglátásunk szerint nem maga a politikai populizmus és az alkalmazott manipulációs eszközök tárháza a probléma, hanem sokkal inkább az a jelenség, hogy *mintha már nem is számítana a társadalom számára, hogy a politikusok ténszerűsége törekednek-e, avagy sem.*²⁷ A francia szociológus-filozófus *Jean Baudrillard szimulákrumról* szól, amely a ténszerűség, a valóság helyébe lépő csalókaság diadalát jelenti.²⁸ Ennek rendszerszintű hatása is tetten érhető. Például nem jött volna létre súlyos hatásokkal járó, tartós állami eladósodás, ha a választók maguk is elutasítják a fiskális alkoholizmust, és büntetik a jövőfelé költésvetési politikával operáló kormányzatot;²⁹ valószínűleg kisebb lehetne a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenség, ha a választók elpártoltak volna az adórendszerek progresszivitását csökkentő kormányzatoktól; és végül, ha a választók közül sokan nem a *tudatos tudatlanságot* választják, akkor a megszorítások útjára lépő kormányzatoktól elpártolók nem a populisták és nacionalisták áramlatokat részesítették volna előnyben, hanem az áldozatvállalás szükségességét hangsúlyozó, ám fejlődési küldetést vázoló szakpolitikák felkarolói.³⁰

²⁶ Nem tudunk kételyek közt élni, ezért a legjobb sztori kialakítására törekszünk, és megpróbálunk úgy élni, mintha az igaz volna. Lásd: KAHNEMAN, Daniel (2012): *Gyors és lassú gondolkodás*. Budapest, HVG Könyvek.

²⁷ Gondoljunk a brexitpártiak félrevezető és kezdetben cáfolatlanul maradt jóléti ígéreteire.

²⁸ BAUDRILLARD, Jean (1994): *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor, MI, University of Michigan Press. Például a 2016-os amerikai elnökválasztási kampány végén a Facebookon több álhír keringett a választással kapcsolatban, mint valódi. Lásd: ALLCOTT, Hunt – GENTZKOW, Matthew (2017): Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 31. No. 2. 211–236.

²⁹ Az eladósodás hatásáról lásd: REINHART, Carmen M. – REINHART, Vincent R. – ROGOFF, Kenneth S. (2012): Public Debt Overhangs: Advanced-Economy Episodes since 1800. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 26. No. 3. 69–86.

³⁰ A küldetésorientáltságról lásd: JACOBS, Michael – MAZZUCATO, Mariana eds. (2016): *Rethinking Capitalism: Economics and Policy for Sustainable and Inclusive Growth*. Hoboken, N. J., Wiley-Blackwell.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Jelen írásunkból egy összetett folyamat rajzolódik ki. *Egyfelől* szükség van arra, hogy a komplexitással kalkuláló, a mérhetőségi korlátokat beismerő, a minőségi aspektust jobban respektáló, önmérsékletet tanúsító közgazdaság-tudomány felé mozduljon el a szakma. Ily módon a közgazdaság-tudomány és az arra építő kormányzás valóságképe nem lenne annyira deformatív. Mindazonáltal a homályosabb és bizonytalanabb kormányzás mögött egyszersmind megfogható a politikai-társadalmi töke. *Másfelől* az információs társadalomban a szereplők figyelme vált szűkös erőforrássá, a valódi és a valótlan hírek (álhír, rágalmozás, összeesküvés-elmélet stb.) tengerében pedig felértékelődnek a sztorik.³¹ Ha viszont a valótlanosság a politikai kultúra részévé válik, akkor a valóság helyébe tényleg a látszat állhat.

A valamennyi polgárnak jobb életet ígérő integráció olyan nemzeti és szupranacionális szintű strukturális reformok szükségességét húzza alá, amelyek egyszersmind gátat szabnak a *szimulákrumnak*. Ehhez az integrációba vetett bizalmat kell erősíteni, ami egyébként eddig is *növekedési bónuszhatást* biztosított a tagországoknak.³² Mindehhez az értékteremtő közjavak biztosítását (kül- és belbiztonság, egységes piac, a GMU fenntarthatóvá tétele stb.); a szociális modell értékeinek újraértelmezését; az újraelosztás prioritásként való kezelését; a közös költségvetés modernizálását; és természetesen az átláthatóság és demokratikus elszámoltathatóság kultiválását gondolnánk célravezetőnek.

Amíg a közgazdaság-tudomány főárama el nem kezdi a társadalmi-gazdasági rendszert nyílt, dinamikus, az egyensúlytól távoli rendszerként kezelni, amelyben a hangsúly a kölcsönhatásokon és az endogenitáson van (a valóság leírására egyre kevésbé törekvő elméleti modellek publikálásának gyakorlata helyett),³³ addig a szakma egyetlen képviselője sem szabadíthatja fel magát a mélyebb feltáró elemzések terhe alól.³⁴

³¹ Például a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdöt sokkal erősebben befolyásolják a személyes tapasztalatok, fényképek, mint a pozitív gazdasági hatást szemléltető számszerű statisztikák. Lásd: KATWALA, Sunder – BALLINGER, Steve – RHODES, Matthew (2014): *How to Talk about Immigration*. London, British Future.

³² Halmi Péter korábban idézett 2014-es kötete explicite igazolja ezt.

³³ Lásd: ROMER, Paul M. (2015): Mathiness in the Theory of Economic Growth. *American Economic Review*, Vol. 105. No. 5. 89–93.; CSABA László (2017): Comparative Economics and the Mainstream. *Economics and Business Review*, Vol. 3. No. 3. 90–109.

³⁴ Természetesen nem azt állítjuk, hogy a modellek alkalmazása teljes tévút volna, pusztán azt, hogy mivel azok a valóság leegyszerűsített és inkább egyensúlyorientált szubjektív interpretációi, nem kezelik kellőképp a rendszer dinamizmusát és heterogenitását. Mikor pedig kitör a válság, elvesztik „jóságukat”. Magyarán, pontosan akkor működnek, amikor nincs is igazán rájuk szükség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALLCOTT, Hunt – GENTZKOW, Matthew (2017): **Social Media and Fake News in the 2016 Election.** *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 31. No. 2. 211–236.
- BACHUROV, Georgi (2013): *Cash Holdings of European Firms*. Master Thesis in Finance. Tilburg, Tilburg University.
- BAUDRILLARD, Jean (1994): *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor, MI, University of Michigan Press.
- BEREND T. Iván (2013): *Europe in Crisis. Bolt from the Blue?* New York – London, Routledge.
- CSABA László (2017): **Comparative Economics and the Mainstream.** *Economics and Business Review*, Vol. 3. No. 3. 90–109.
- GOPINATH, Gita – KALEMLI-OZCAN, Sebnem – KARABARBOUNIS, Loukas – VILLEGAS-SANCHEZ, Carolina (2017): **Capital Allocation and Productivity in South Europe.** *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 132. No. 4. 1915–1967.
- CHRISTIANSEN, Terkel (2012): **Ten Years of Structural Reforms in Danish Healthcare.** *Health Policy*, Vol. 106. No. 2. 114–119.
- DUSTMANN, Christian – EICHENGREEN, Barry – OTTEN, Sebastian – SAPIR, André – TABELLINI, Guido – ZOEGLI, Gylfi (2017): *Europe's Trust Deficit: Causes and Remedies*. London, CEPR Press.
- HALL, Bronwyn H. – HELMERS, Christian – GRAEVENITZ, Georg von (2017): **Technology Entry in the Presence of Patent Thickets.** *NBER Working Paper*, No. 21455.
- HALMAI Péter (2014): *Krisis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HALMAI Péter (2018): **Az európai növekedési modell kifulladásá.** *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 2. sz. 122–160.
- HASKEL, Jonathan – WESTLAKE, Stian (2017): *Capitalism without Capital. The Rise of the Intangible Economy*. Princeton, Princeton University Press.
- International Banking and Financial Market Developments (2017). *BIS Quarterly Review*, szeptember.
- JACOBS, Michael – MAZZUCATO, Mariana eds. (2016): *Rethinking Capitalism: Economics and Policy for Sustainable and Inclusive Growth*. Hoboken, N. J., Wiley-Blackwell.
- KAHNEMAN, Daniel (2012): *Gyors és lassú gondolkodás*. Budapest, HVG Könyvek.
- KATWALA, Sunder – BALLINGER, Steve – RHODES, Matthew (2014): *How to Talk about Immigration*. London, British Future.
- KOVÁCS Olivér (2017): Az ipar 4.0 komplexitása – II. *Közgazdasági Szemle*, 64. évf. 9. sz. 970–987.
- MUKAND, Sharun W. – RODRIK, Dani (2017): The Political Economy of Liberal Democracy. *CESifo WP*, No. 6433.

- PILLING, David (2018): *The Growth Delusion. The Wealth and Well-Being of Nations*. London, Bloomsbury Publishing.
- RAVALLION, Martin – CHEN, Shaohua (2017): **Welfare-Consistent Global Poverty Measures**. *NBER Working Paper*, No. 23739.
- REINHART, Carmen M. – REINHART, Vincent R. – ROGOFF, Kenneth S. (2012): **Public Debt Overhangs: Advanced-Economy Episodes since 1800**. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 26. No. 3. 69–86.
- VON SCHILLER, J. C. Friedrich (2005): Levelek az ember esztétikai neveléséről. 9. levél. In J. C. von SCHILLER, Friedrich: *Művészet- és történelemfilozófiai írások*. Budapest, Atlantisz Kiadó. 182.
- Shedding Lights on Dark Markets. First Insights from the New EU-wide OTC Derivatives Dataset (2016). European Systemic Risk Board, *Occasional Paper Series*, No. 11.
- ROMER, Paul M. (2015): **Mathiness in the Theory of Economic Growth**. *American Economic Review*, Vol. 105. No. 5. 89–93.
- TEULINGS, Coen – BALDWIN, Richard eds. (2014): *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*. Brussels, VoxEu.org E-book. Forrás: voxeu.org/content/secular-stagnation-facts-causes-and-cures (A letöltés dátuma: 2018. 07. 16.).
- TOLA, Albi – WAELTI, Sébastien (2017): **Financial Crises, Output Losses, and the Role of Structural Reforms**. *Economic Inquiry*, Vol. 56. No. 2. 761–798.